

TÜRKÇE VE DİL BİLGİSİ

FİLDE ÇATI- 2

FİİLDE ÇATI

FİİLDE ÇATI (EYLEM ÇATISI)

⦿ Türkçede fiillerin, cümlede nesne alıp almamalarına veya aldıkları özneye göre gösterdikleri özelliğe çatı denir. Dolayısıyla yüklemi fiil olmayan cümlelerde (isim cümlelerinde) çatı özelliği aranmaz.

» Otizm, konuşma ve sosyal ilişkide kendini gösteren bir hastalıktır.

yüklem

(Ek fiil almış bir isimdir. Çatı özelliği aranmaz.)

Otistik çocuklar, sosyalleşme adına dışa açılmazlar.

yüklem

(Olumsuzluk ve kişi eki almış bir fiildir. Çatı özelliği vardır.)

» Çocuk edebiyatının, okuma becerisi üzerinde etkisi vardır.

yüklem

(Ek fiil almış bir isimdir. Çatı özelliği aranmaz.)

» Çocuk edebiyatı sayesinde okuma, zamanla alışkanlığa dönüşecektir.
yüklem

(Kip eki ve ek fiil almış bir fiildir. Çatı özelliği vardır.)

⦿ Fiiller çatı özelliği bakımından ikiye ayrılır:

ÖZNE-YÜKLEM İLİŞKİSİNE GÖRE

Etken Fiiller

⦿ Cümlede yüklem bildirdiği işi yapanın yani öznenin belli olduğu fiillerdir. Etken fiillerin kullanıldığı cümlelerde özne gerçek öznedir.

» Ali, çocuğun elini bırakmak istemiyor.
özne yüklem

Bu cümlede “istemek” eylemi etkendir çünkü “istemek” eylemi gerçek özne (Ali) tarafından gerçekleşmiştir.

» Suyu içip kabı Yörük kızına vermişti Hurşit Bey. → “vermek” eylemi etkendir

- » Kocakarı, birtakım aletlerle kızın üzerindeki altın kaplamayı sökmüş.
→ “sökmek” eylemi etkendir

📌 NOT

- ✓ Gizli öznenin olduğu cümleler etken fiillidir. Çünkü gizli öznenin olduğu cümlelerde de işi yapan kişi bellidir.
- » Kimsenin görmediklerini **görebiliyorduk**. (biz)
- » Okulların açılacağını ona **bildirmelisin!** (sen)

Edilgen Fiiller

- ⦿ Özne, yüklem bildirdiği eylemden etkilenen durumdaysa edilgen çatılı eylem var demektir. Edilgen eylem “-n” veya “-l” ekleriyle türetilir ve cümlede “başkası tarafından yapılma” anlamı vardır.
- » Arkadaki bahçeye bir çukur kazılmış.
sözde özne

Bu cümlede “kazılmak” eylemi edilgen fiildir. “Kazma” eylemini kimin gerçekleştirdiği belli değildir.

📌 NOT

- ✓ Edilgen fiillerle dönüşlü fiiller aynı eklerle oluşturulur. Bu nedenle sürekli karıştırılır. Edilgen ve dönüşlü fiilleri karıştırmamak için bu fiillerin öznelerine bakmak gerekir. Özne gerçek / gizli özneyse fiil dönüşlü, özne sözde özneyse fiil edilgen çatılıdır.

İşteş Fiiller

- ⦿ Cümlede yüklem bildirdiği iş; birden fazla kişi ya da varlık tarafından gerçekleştiriliyorsa bu fiillere işteş fiiller denir. İşteş fiiller "-ş" ekini alır. İşteş fiillerde eylemin karşılıklı veya birlikte yapılma anlamı vardır.

- » Onunla Kızılay'da karşılaştık. (Karşılıklı)
- » Bu konuyu çok tartıştık. (Karşılıklı)
- » Kuşlar gökyüzünde uçuşuyor. (Birlikte)
- » Bekçiyi gören çocuklar kaçıştı. (Birlikte)
- » Arkadaşımla selamlaştık. (Karşılıklı)

📌 NOT

- ✓ Bazı fiiller "-ş" işteşlik ekini almadan işteşlik anlamı taşır.
- » barış-, savaş-, güreş-

NESNE-YÜKLEM İLİŞKİSİNE GÖRE

Geçişli Fiiller

⦿ Nesne alabilen fiiller, geçişli fiillerdir. Yükleme sorulan “Ne?, Neyi?, Kimi?” sorularının cevabı cümlede nesneyi buldurur. Cümlede nesne varsa ya da yüklem nesne alabiliyorsa eylem geçişlidir.

» Kızlar dolaptaki kıyafetleri yıkadılar.

belirtili nesne

Bu cümlede “yıkadılar” eylemine “Neyi?” sorusu sorulduğunda “dolaptaki kıyafetleri” cevabı alınır. Yüklem nesne aldığına göre geçişli fiildir.

» Gençler okul bahçesine fidan diktiler.

nesne geçişli fiil

» Not çizelgesini evde unuttum.

nesne geçişli fiil

» Bekçi, maske takmamız için bizi uyardı.

nesne geçişli fiil

Geçişsiz Fiiller

⦿ Nesne alamayan fiillere geçişsiz fiil denir. Bu eylemler “Neyi?, Kimi?” sorularına cevap vermez.

» Hiperaktif çocuk yerinde duramıyor.

Bu cümlede “duramıyor” eylemine “Neyi?, Kimi?” soruları sorulduğunda bu sorulara cevap alınamıyor. Bu da eylemin nesne alamadığını yani geçişsiz olduğunu gösteriyor.

» Osman yarın İstanbul’a gidecek.

📌 NOT

✓ Bazı sözcükler cümle içindeki kullanımlarına göre bir cümlede geçişliyken başka bir cümlede geçişsiz olabiliyor.

» Evin tamirati uzun sürdü.

geçişsiz fiil

» Traktörle tarlayı sürdü.

geçişli fiil

📌 NOT

✓ Fiilin geçişli mi geçişsiz mi olduğunu anlamak için yüklem önüne “onu” sözcüğü getirilir. Yüklem anlamlı olursa geçişli, anlamlı olmazsa geçişsizdir.

» Okullar açıldıktan sonra yaptım.

onu yaptım (anlamlı) → geçişli

» İnanmayacaksın ama bugün erken uyudu.

onu uyudu (anlamsız) → geçişsiz

Oldurgan Fiiller

⦿ Geçişsiz fiiller “-dır, -r, -t” ekleriyle geçişli hâle getirilirse bu eylemler oldurgan eylemler olur. Yani geçişsiz bir fiile bazı ekler (-dır, -r, -t) eklenerek o fiilin geçişli duruma getirilmesidir.

» İş yarım saatte bitti. (geçişsiz)

İşi yarım saatte bitirdi. (oldurgan)

Birinci cümledeki “bitti” eylemi nesne almadığı için geçişsizdir. Ancak ikinci cümlenin eylemi “-ir” ekini alarak nesne alabilir (iş) hâle getirilmiştir ve oldurgan eylem olmuştur.

» Akşam işi bitince biraz dinlendi.

geçişsiz

Akşam işi bitince ayaklarını dinlendirdi.

oldurgan

Birinci cümledeki “dinlendi” eylemi nesne almadığı için geçişsizdir. Ancak ikinci cümlenin eylemi “-dir” ekini alarak nesne alabilir (iş) hâle getirilmiştir ve oldurgan eylem olmuştur

Geçişsiz	-t, -r, -dır	Oldurgan
kaçmak	-(i)r	kaçırmak
ağlamış	-t	ağlatmış
inanmış	-dır	inandırmış

Ettirgen Fiiller

Geçişli eylemlere “-dır, -r, -t” ekleri getirilerek geçişlilik dereceleri artırılır. Bu eylemlere ettirgen eylem denir.

» Öğretmen sınıfta kitap okuyordu.

nesne geçişli

» Öğretmen sınıfta kitap okutuyordu.

nesne ettirgen

Birinci cümledeki “okuyordu” eylemi nesne aldığı için geçişlidir. Bu yükleme “-t” eki eklenerek fiilin geçişlilik derecesi artırılmış yani fiil ettirgen olmuştur.

» Temizlik yaparken camları sildi.

geçişli

» Temizlik yaparken camları sildirdi.

ettirgen

Birinci cümledeki “sildi” eylemi nesne aldığı için geçişlidir. Bu yükleme “-r” eki eklenerek fiilin geçişlilik derecesi artırılmış yani fiil ettirgen olmuştur.

Geçişli	-t, -r, -dır	Ettirgen
topladı	-t	toplattı
içti	-(i)r	içirdi
kaptı	-dır	kaptırdı